

הגל ביקש לנסח ליחיד אוטונומיות במסגרת חברה שאינה מובילה לניכור

הגותו של הגל מספקת את הפתרון המאוזן והטוב ביותר למתח המתמיד שבין שני מאפייני התודעה המודרנית: התביעה של היחיד לאוטונומיות ותלותו של אותו יחיד בהקשר חברתי-היסטורי, שרק בו ובאמצעותו הוא יכול לממש תביעה זו לאוטונומיות ■ ספר חדש עוסק במושג וסוגיית הניכור בפילוסופיה של הפילוסוף הגרמני רב-ההשפעה פרידריך הגל <<

פיני איפרגן

פנייה לוויכוח בתוך הליברליזם, סדרה מרשימה של מחקרים וספרים על הגל שהתנתקו מהקשרו הישיר של הפולמוס הליברלי עצמו. כמעט בכלם עובר, לעתים במובלע ולעתים במפורש, המסר הזה: הגותו של הגל מספקת את הפתרון המאוזן והטוב ביותר למתח המתמיד שבין שני מאפייני התודעה המודרנית: התביעה של היחיד לאוטונומיות ותלותו של אותו יחיד בהקשר חברתי-היסטורי, הכולל יחידים אחרים ומוסדות חברתיים, שרק בו ובאמצעותו הוא יכול לממש תביעה זו לאוטונומיות. מסר זה, בהיותו מסגרת-על שתאמה להפליא, מבחינה זמנית, את מסגרת-העל של הוויכוח בתוך הליברליזם על הנחות המוצא שלו, סיפק את ההקשר לדיון חדש לא רק בכוחה הביקורתי של העמדה ההגליאנית אלא גם באלטרנטיבה החיובית שהיא מציעה לבעיה היסודית של התודעה המודרנית.

אלטרנטיבה חיובית זו מוצגת על-ידי חוקרים כאלן ווד (Alan Wood), רוברט פיפן (Robert Pippin), טרי פינקרד (Terry Pinkard), רוברט ויליאמס (Robert Williams), שניכרת בהם מגמה בולטת של ניסיון לקאנטיאניזציה של הגל. הגל מוצג בעבודותיהם הפרשניות כממשיכו המשופר של קאנט, כמי שהצליח לגבור על פגמיה היסודיים של העמדה הקאנטיאנית וכך להציע תשתית מושגית ופילוסופית טובה יותר לליברליזם, שמקצת פגמיו, שהתגלו בוויכוח שבין ליברלים ובין ליברלים-קהילתנים, נבע מאימוץ גורף מדי של העמדה הקאנטיאנית בלא להעניק שימת-לב מספקת לחולשות, שחושף הניתוח ההגליאני. ההנחה המשותפת לחוקרים אלה היא שרק תהליך הקושר את הגל לקאנט כממשיכו של אותו מפעל יכול להכשיר את הגל כמי שבכוחו לספק את התשתית המושגית שהליברליזם זקוק לה, ואולי אף המודרניות בכללה, כשהיא מזוהה עם הליברליזם. <<

העיסוק המחקרי בפילוסופיה של הגל (1770-1831), כמו במשנתם של פילוסופים גדולים אחרים, לא פסק מעולם. אך שלא כאותם פילוסופים אחרים מאופיין העיסוק בהגל בתנודתיות קיצונית, הנעה בין התייחסות אינטנסיבית ופורה מאוד לבין התעלמות כמעט מוחלטת. קרל מרקס היטיב לתאר התעלמות זו באמצע המאה ה-19 בהמשילו את העניין בפילוסופיה של הגל ל"כלב מת". מאז אמצע שנות ה-70 של המאה ה-20 הולך וגובר העיסוק בפילוסופיה של הגל, וביטוי המובהק הוא שטף של ספרים ומאמרים היוצאים לאור מדי שנה. שטף זה הוא גל שני של התעניינות נמרצת בהגל במאה ה-20, כאשר הראשון התרחש בין שנות ה-40 לשנות ה-60. ההבדל שבין שני גלי התעניינות אלו יכול להעיד על פוריותה של המחשבה ההגליאנית ועל יכולתה להוות וזו אינטלקטואלי של כיווני מחשבה שונים, שאינם מתיישבים בהכרח זה עם זה. הגל הראשון התרחש בעיקר באירופה, בגרמניה ובצרפת, והתייחד בעיסוק ניאו-מרקסיסטי (שאותו הובילו גאורג לוקאץ' ואסכולת פרנקפורט) ואקזיסטנציאלי (שאותו הובילו אלכסנדר קוז'ב ותלמידיו), ואילו הגל הנוכחי מתרחש בעיקר בעולם האנגלו-סקסי במסגרתו של ויכוח בתוך המחשבה הליברלית בין ליברלים קהילתנים כמו צ'רלס טיילור, מייקל וולצר, אליסדר מקינטאיר ויוסף רוז, לבין ליברלים בעלי מחויבות קנטיאנית כמו ג'ון רולס, רולנד דבורקין ורבים אחרים. הגל הנוכחי של העיסוק בהגל מעניין במיוחד משום שהוגיו אינם רואים עצמם כמקיימים דיאלוג עם הפילוסופיה של הגל או עוסקים בו במישרין. לא זו אף זו, הם מנסים להתרחק ממנו ככל האפשר. אותה "הגליאניות", המיוחסת להם, היא בדרך כלל תוצר של מחקרים על הגל המבקשים לחשוף את הרכה הרעיונית בינם לבינו. קשר ייחודי זה של עיסוק עקיף בהגל הוליד, באמצעות

התביעה למימוש האוטונומיות בסיטואציה חברתית לבין הניכור הכרוך בה. הגל מבקש לעשות זאת בלא שייאלץ להפנות מבט נוסטלגי למודל של העולם היווני, שלא הכיר בעקרון הסובייקט שרק בו מעוגנת התביעה לאוטונומיות. המשימה הסבוכה, אולי הבלתי אפשרית, של הגל היא למצות את הישגיה של ההשכלה, את תביעתה לאוטונומיות, לחופש, בלי לסכן בכך את הרצף ההיסטורי עם המסורת שבנתה את התנאים לאפשרותה של התביעה לאוטונומיות. מוטיבציה זו להתגבר על מצב של ניכור, שהיא מעשית ביסודה, תוצג כאן כתנאי יסוד אשר מדריך את סוג מערכת המושגים, שבאמצעותה מבקש הגל להתגבר על בעיית הניכור ברמת הדיון הפילוסופי. מערכת מושגים זו תחרוג מזו של פילוסופיית הסובייקט, בעיקר בנוסח הקאנטי שלה, כי בניתוח מקורותיה של בעיית הניכור מזהה הגל את הנחותיה של פילוסופיה זו כמקור להיווצרותה של בעיית הניכור.

ייחודו של ספר זה אינו בטענה המזהה את בעיית הניכור כבעיית היסוד שהגל מבקש להתמודד עימה. זוהי כאמור הנחת המוצא של מסגרת-העל ורבים שותפים לה. ייחודו נעוץ בניסיון לבסס שלוש טענות:

- א. בעיית הניכור והניסיון להתגבר עליה מכתיבים את שיקול הדעת התיאורטי של הגל לא רק בכתביו החברתיים-הפוליטיים, אלא גם בחיבורו התיאורטי המובהק "מדע הלוגיקה".
 - ב. התביעה המפורשת של הגל הצעיר להתגבר על בעיית הניכור לובשת ופושטת צורות מושגיות אחדות עד גילוי מושג הרוח, שלוכד בצורה השלימה ביותר את בעיית הניכור וההתגברות עליה.
 - ג. המושג חיים אתיים, שהוא תיאור פתרונו של הגל לבעיית הניכור, קשור לכיסוסו במושג המוחלט.
- במרכז הספר עומד איפוא מושג הניכור כמאפיין המרכזי של מפעלו הפילוסופי של הגל. נעקוב אחר התהוותו של מושג זה כמושג יסוד במחשבתו, אחר אופני ההתמודדות המושגים למיניהם עמו, ולבסוף נקווה להראות כיצד הוא מאפשר לנו להבין היטב את המפעל הפילוסופי של הגל על היבטיו השונים.

(מתוך המבוא לספר)

ההתרכזות בדיון בחוקרים מן העולם האנגלו-סקסי אינה מקרית משום שהקריאה הפרשנית הגרמנית נטתה פחות לתהליך הקאנטיאניזציה של הגל. הקריאה הפרשנית הגרמנית הציעה מהלכים פרשניים, שביקשו לשמר במידה מרובה יותר את ההבדל שבין הגל לקאנט בסוגיית ההערכה שלהם את טיבה של הפעילות האנושית.

הקריאה המוצגת כאן מקבלת כהנחת מוצא את מסגרת-העל המגדירה את המפעל ההגליאני כניסיון ליישב בין שתי התביעות הקונפליקטואליות של התודעה המודרנית ובכך מצטרף ספר זה לסדרת חיבורים, המבקשים להצביע על רלוונטיות הגותו של הגל לפילוסופיה הפוליטית בת-זמננו. בד בבד, אני חולק על הטענה, שתיאור כזה מחויב להקשר המושגי, הרואה בהגל את ממשיכו של קאנט, במובן של היות הגל מעין גרסה משופרת של קאנט. איני טוען טענה אבסורדית לחלוטין, שאין קשר מושגי ורעיוני הדוק בין הגל וקאנט, אלא שההבדל בין השניים הוא מהותי ויסודי במובן כה עמוק, שרק ויתור על משהו שהוא מהותי לכל אחד מהם יאפשר את תיאור השניים כממשיכים זה את זה. הדבר המהותי שמחויבת לו העמדה של קאנט הוא דואליזם יסודי החודר את כל היבטיה של עמדתו. דואליזם זה מגלם מבחינת הגל את מקורה של הבעיה שהניסיון להתגבר עליה מגדיר, בקריאה שלי, את המפעל הפילוסופי שלו. הטעות בפרשנות הקאנטיאנית להגל טמונה בהנחה שהדרך היחידה לגשר בין התביעה של היחיד לאוטונומיות לבין התביעה שלו להיות ממוקם באופן לא מנוכר כיחיד אוטונומי במציאות חברתית-היסטורית, חייבת לעבור דרך הנחות המוצא הקאנטיאניות. כל תיאור אחר נראה, תחת פרשנות זו, כמחייב בהכרח ויתור על התביעה לאוטונומיות וקריסת התיאור, שבו היחיד נקבע רק על ידי המציאות ההיסטורית-החברתית שהוא פועל בה.

אני מבקש להתחקות על האופן שבו המוטיבציה להתגבר על הניכור, המלווה מושגית את התביעה למימוש האוטונומיות של היחיד, מחייבת את הגל לפתח מערכת מושגים שתוכל לנתק, בניגוד למערכת של קאנט, את התלות המושגית בין

ד"ר פיני איפרגן

ד"ר פיני איפרגן למד באוניברסיטה העברית בירושלים, שבה הוענק לו התואר דוקטור לפילוסופיה. תחומי מחקרו האקדמי העיקריים הם פילוסופיה גרמנית קלאסית ואידיאליזם גרמני עם דגש על הגותו של הגל. בשנים האחרונות עוסק בעיקר בשיח הפילוסופי של המודרניות. הוא מלמד באוניברסיטה העברית בירושלים ובתוכנית לפרשנות ותרבות באוניברסיטת בר-אילן. ספרו "הטרגדיה בחיים האתיים: הפילוסופיה של הגל ורוח המודרניות" עומד לראות אור בסדרת "פרשנות ותרבות" בעריכת פרופ' אבי שגיא, בהוצאת הספרים של אוניברסיטת בר-אילן.